

Никола ЖЕЖОВ

УДК: 329(=163.3),,18“
323.1(497.7),,18“**ВМРО И АТЕНТАТОТ ВРЗ ЈУГОСЛОВЕНСКИОТ
КРАЛ АЛЕКСАНДАР КАРАЃОРЃЕВИЌ***Крајка содржина*

Надворешната ѓолийка на Кралството на СХС (Југославија) и Бугарија била во голем степен одредена од интентивите на македонското прашање. Различните македонски емигрантски организации во Бугарија и особено ВМРО остро се сооптивствувале на подобрувањето на југословенско-бугарските односи, затоа што сметале дека тоа ќе доведе до неправилно решавање на државно-правните и национален статус на Македонија. Вниманието на ВМРО било насочено кон терористички акции во Вардарска Македонија под српска власт, а раководството на оваа организација се подготвувало и за атенитот врз југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ. Трудот ги офаќа активностите на ВМРО и нејзиното учество во овој настан што претставувал пресвртница во меѓународните односи пред почетокот на Втората светска војна.

Клучни зборови: МАКЕДОНСКО ПРАШАЊЕ, ВМРО, АТЕНТАТ, МАКЕДОНИЈА.

Во периодот меѓу двете светски војни односите помеѓу Кралството Југославија и Бугарија биле одредувани од степенот на застапеноста на македонското прашање во нивната надворешна политика. Југословенската влада како главен услов за подобрување на односите го потенцирала расформирањето на организацијата ВМРО која извршувала четнички и терористички акции во Македонија под српска власт. На 19 мај 1934 година бугарската влада на Кимон Георгиев со закон го забранила постоењето на ВМРО на Иван Михајлов по што била растурена целата нејзина организациона мрежа на територијата на Бугарија. Поголемиот дел на нејзиното членство бил уапсен од страна на бугарската власт, додека Михајлов заедно со неговата сопруга Менча Карничева и неговиот соработник, Петар Ацев, побегнале на територијата на Турција. Со забраната на ВМРО

се сметало, посебно во политичките кругови во Кралството Југославија, дека ќе престанат терористичките активности на оваа организација. Меѓутоа ВМРО неколку години пред нејзиното расформирање, а и потоа, се поврзала со некои сепаратистички организации и движења во Југославија, кои се бореле против нејзиното уставно уредување и за отцепување на територии и формирање на независни држави.

Македонските организации, и особено ВМРО, остро ја критикувале српската асимилаторска и денационализаторска политика во Вардарска Македонија, за што ја сметале одговорна и српската кралска династија. Уште во средината на 20-тите години, раководството на ВМРО се подготвувало за терористички акции против кралското семејство. На 27 март 1927 година, Иван Михајлов му предложил на вториот член на ЦК на ВМРО, Александар Протоѓеров, план за атентат врз југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ. Според овој план требало да се блокира кралскиот воз на железничката линија по Вардарската долина и да се убие Александар Караѓорѓевиќ. Иако, како најпогоден атентатор за таа вооружена акција се предлагал Владо Черноземски, Протоѓеров не се согласил со тоа.¹

Таквите планови и активности за вооружено дејствување продолжиле и на 20 април 1929 година кога како поканети гости на Националниот комитет на македонските братства во Бугарија пристигнале водачите на усташката организација од Хрватска, д-р Анте Павелиќ и Густав Перчец при што со раководството на ВМРО се разговарало за заедничка борба против големосрпската хегемонија во Кралството Југославија. По оваа средба, каде била донесена декларација за создавање на независна Македонија и Хрватска, властите во Белград на суд им изрекле смртни казни на Павелиќ и Перчец, по што и двајцата преминале во илегалност. Во исто време и македонските и хрватските емигрантски организации во Америка постигнале договор за соработка за заедничка борба против големосрпскиот режим во Југославија. Во Женева повторно дошло до средба помеѓу д-р Анте Павелиќ и Иван Михајлов, каде покрај разговорите за продолжување на соработката, Павелиќ настојувал да се изврши атентат врз југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ во содејство на усташката организација и ВМРО, на што Михајлов изразил воздржаност.²

¹ Крум Благов, 50-те нај-големи атентата в бългaрската история, класация на нај-важните заговори, покушения, саботаж и отвлечения до 2000-та година, Софија, 2000, 156.

² Митре Стаменов, Атентатът в Марсилия, Владо Черноземски. Живот, отдаден на Македонија, Софија, 1993, 10.

Во 1930 година со помош на Анте Павелиќ во арсеналот на ВМРО влегле илјада автоматски пушки кои биле купени од фабриката „Хајнрих Фолмер“. За возврат од страна на ВМРО на располагање на усташката организација и бил испратен специјалист за употреба и ракување со експлозивни материји, а како инструктор на усташките терористи во нивниот логор за обука Јанка Пуста во Унгарија, во 1931 година отишол Кирил Дрангов. Соработката меѓу двете организации продолжила на 12 февруари 1933 година во Горна Цумаја (Благоевград) на Големиот собор на македонските емигрантски организации на кој била истакната паролата за создавање на независна Македонија. На присутните им се обратил и пратеникот од усташката емиграција, Марко Дошен кој дал подршка на таа идеја.³ Сите овие околности во непосредното опкружување на Југославија говореле дека овие две организации се подготвувале за некоја крупна вооружена акција што би предизвикала поголеми потреси и поместувања во меѓународната политика, во оној дел што се однесувал на состојбите на Балканот.

Активностите на усташката организација и на ВМРО, ги алармирале српските безбедносни служби кои се ангажирале околу откривањето на плановите за атентат. По однос на откривањето на плановите за евентуален атентат врз југословенскиот крал од страна на владата во Белград бил ангажиран Владета Миличевиќ кој бил долгогодишен висок функционер во министерството за внатрешни работи, подоцна вклучен и во Интерпол. Вмешаноста на ВМРО во подготовките за атентат, Миличевиќ успеал да ја открие преку извесниот Грубер кој бил врбуван да соработува со српските безбедносни и разузнавачки служби. Како уфрлен српски агент во усташката организација, Грубер отпатувал во Софија каде бил пречекан од група Македонци блиски до Иван Михајлов. Секое движење и средбите на Грубер со круговите блиски до расформираната ВМРО биле следени од српскиот дипломатски претставник во Софија, Стева Ѓорѓевиќ, кој за тоа детално го известувал Миличевиќ.⁴ Според ваквите податоци што биле испраќани во Белград, со посредство на ВМРО, Грубер се сретнал и со бугарскиот цар Борис III, а бил однесен и во куќата на Иван Михајлов кој потоа му ги покажал логорите каде се обучувале терористите на неговата организација.⁵

³ Ibidem, 11.

⁴ Vladeta Miličević, Ubistvo kralja u Marselju-pozadina jednog zločina, Beograd, 2000, 34.

⁵ Ibidem, 35.

И додека главното внимание на српските безбедносни служби, сепак, било насочено кон усташката организација, припадници на ВМРО сеопфатно се подготвувале за извршување на атентат врз југословенскиот крал. По забраната за дејствување на ВМРО во Бугарија, поголемиот дел од нејзините членови што биле блиски до Михајлов, мистериозно исчезнале. Во јули 1932 година, Владо Черноземски за последен пат бил виден од неговата сопруга која од страна на ВМРО добивала финансиска помош во висина од 1000 лева месечно.⁶ Голема била веројатноста уште оттогаш да започнале подготовките за марсејскиот атентат.

Од моментот кога била објавена веста за посетата на кралот Александар Караѓорѓевиќ на Франција, започнале забрзани подготовки за подготвување на атентатот, во кои главна улога имала организациската мрежа на ВМРО. Според податоците на српските безбедносни служби, во еден усташки камп во Италија, лично пристигнал инструкторот на ВМРО, Владо Черноземски кој ја предводел обуката во боево гаѓање што се вршела на мета во форма на совршена копија на силуетата на кралот Александар.⁷

Кон крајот на август 1934 година и Иван Михајлов отпатувал во Рим каде во хотелот „Континентал“ се сретнал со Павелиќ и разговарал за деталите околу извршувањето на атентатот во присуство на претставник на италијанската власт. Во тие разговори бил изнесен предлогот, атентатот врз југословенскиот монарх да се изврши дури и при неговата посета на Софија на што се спротивставил Михајлов со образложение дека при тоа би можел да биде убиен и самиот бугарски цар Борис што би предизвикало несогледливи последици по Бугарија.⁸ На крај бил усвоен предлогот атентатот да се изврши при посетата на Караѓорѓевиќ на Марсеј, а во случај на неуспех да се формираат уште три резервни групи кои би чекале евентуална добра можност за егзекуција. По предлог на Михајлов, на чело на марсејската група бил поставен искусниот атентатор Владо Черноземски.⁹ Но спротивно на ваквите српски тези, Иван Михајлов во сеќавањата за овој настан негирал било каква поврзаност и средба со Анте Павелиќ, иако, според него, атентатот врз кралот Александар бил прифатлив чин и за ВМРО и за усташкото движење. Михајлов, дури и демантирал дека ВМРО имала испратено свои инструктори за подго-

⁶ К. Благов, 50-те нај-големи агентата... op.cit., 155.

⁷ V. Milićević, Ubistvo kralja... op.cit., 55.

⁸ Ibidem, 56.

⁹ Ibid., 56/57.

товка на атентатори во Јанка Пуста и другите усташки логори затоа што ако тој немал сознанија за тоа, „никој друг не би го знаел“.¹⁰ Сознанија за плановите на некои кругови од расформираната ВМРО да изврши атентат врз југословенскиот крал имале и некои личности од Воено-офицерската лига во Бугарија. Според таквите тврдења и покрај тоа што ВМРО била расформирана и поголемиот дел од нејзините раководители биле уапсени, сè уште постоела опасност за извршување на атентат врз Караѓорѓевиќ при неговата посета на Софија и тоа од „некоја егзалтирана група“.¹¹ Во врска со посетата на Софија од високиот југословенски гостин биле преземени сите мерки од бугарските безбедносни служби, но, впечаток правело спокојството на бугарскиот дворец кое всушност било „вдахновител на целата дејност на ВМРО-крило михајловисти“.¹²

Поврзанооста на ВМРО со плановите за атентат врз Александар Караѓорѓевиќ била повеќе од очигледна, иако Михајлов како нејзин водач се обидува да го прикрие директното учество. На денот на атентатот, Иван Михајлов се наоѓал во Турција, во Истамбул, далеку од местото на настанот, а тоа можеби било во функција да се отргне вниманието на европската јавност од активноста на ВМРО. Сепак, иако постоеле две различни мислења за тоа, непобитен факт било дека Ванчо Михајлов се наоѓал во Истамбул. Според едното мислење, на 9 октомври 1934 година во Истамбул, Турција, во домот на бугарскиот митрополит Андреј Велички, по ручекот излегле на терасата за да го испијат попладневното кафе, митрополитот и водачот на распуштената ВМРО, Иван Михајлов. Некаде околу 16 часот, Михајлов погледнал на часовникот и симболично го најавил почетокот на Втората светска војна¹³. По мала пауза, Михајлов на збунетиот бугарски митрополит му објаснил дека бил испланиран атентат врз југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ и дека во тој момент веќе бил убиен во францускиот град Марсеј. Водачот на расформираната ВМРО понатаму дообјаснил дека зад атентатот стоела не само ВМРО, туку и Германија и некои други земји, коишто не ги посочил. Утредента, на насловните страни на весниците, митрополитот го видел и прочитал сето она што претходниот ден му го имал

¹⁰ Иван Михайлов, Избрани произведения, съставители Кръстю Гергинов, Цочо Билјарски, София, 1993, 472/473.

¹¹ Петър Хадживанов, Спомени (1900-1944), София, 2006, 176.

¹² Ibidem, 176.

¹³ Петър Япов, Пътуване из дневниците на митрополит Андрей, глава на задграничната Българска православна църква, Нью Юрк, 1937-1972, Марсилският атентат с участието на Ванчо Михайлов и ВМРО 9 октомври 1934, София, 2002, 19.

навестено неговиот гостин во однос на настаните што се случиле во Франција.¹⁴

Според сеќавањата на Михајлов, еден месец пред марсејскиот атентат тој навистина се наоѓал во Цариград (Истамбул), но не уживал во привилегирана ситуација. Властите во Белград побарале од Турција да им го предаде Михајлов, но откако бил известен од турската полиција за опасноста што му се заканувала, тој заедно со сопругата Менча Карничева побегнал во местото Кастамону каде ја разбрал веста за атентатот во Марсеј.¹⁵ По многу поминати години, кон крајот на 80-тите години на 20 век, Иван Михајлов во разговорот со една бугарска делегација во која бил и Димитар Гоцев, одрекувал било каква поврзаност на ВМРО и Германија во подготовките на атентатот.¹⁶ Михајлов, иако во поодминати години, со индигнација ги отфрлил тврдењата за некакви релации ВМРО-фашистичка Германија, нагласувајќи дека тој не водел никакви разговори со претставници на официјален Берлин и дека „сето тоа се измислици“.¹⁷ Ваквите несредени сеќавања на Иван Михајлов пред крајот на животот, не го оспоруваат фактот за учеството на ВМРО во подготовките за атентатот во Марсеј.

Во октомври 1934 година француската влада го очекувала пристигнувањето на југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ во неговата прва официјална посета на Франција. На 9 октомври параходот „Дубровник“ пристигнал во пристаништето во градот Марсеј, носејќи ги со себе високите гости од Југославија. Во тие моменти кралот Александар бил блед и на неговото лице се гледала изнемоштеност, која веројатно била резултат на пловидбата. Друга причина за таквиот израз на лицето била неговиот страв од можен атентат. Службата за државна безбедност на Франција добила анонимно писмо, неколку дена пред посетата, во кое пишувало дека југословенскиот крал ќе биде убиен во Франција. Меѓутоа, поголемиот број од релевантните безбедносни фактори во Франција не ги сфатиле за сериозно овие закани, бидејќи до тогаш не успеал ниту еден од планираните атентати врз некој државник или домашен политички функционер.¹⁸

Посетата на Марсеј започнала со бавно придвижување на поворката среде толпата од народ, која се создала за да го види висо-

¹⁴ Ibidem, 22.

¹⁵ И. Михајлов, Избрани произведения... op.cit., 473.

¹⁶ Верољуб Андоновски, Сто години сегашност, Скопје, 2003, 264.

¹⁷ Ibidem, 265.

¹⁸ V. K. Volkov, Ubistvo kralja Aleksandra, Hitlerova zavera, Beograd, 1983, 30.

киот гостин од Југославија. Автомобилите се движеле со брзина од околу 4 км на час, наместо со предвидените по протокол, 20 км, што било вообичаено за такви случаи. Однесувањето на луѓето во толпата било смирувачко и не постоеле било какви знаци дека може нешто драматично да се случи. Поворката со автомобилите се движела на средината на улицата помеѓу трамвајските шини. Состојбата укажувала на тоа дека критичните моменти и стравувањата за атентат биле неоправдани.

Во тие моменти додека делегацијата со високиот југословенски гостин се движела по улицата, атентаторот Черноземски се обидува да се пробие кон зградата на берзата од каде што сметал дека ќе биде највозможно да го изврши вооружениот напад. На аголот на улицата Сен Фереол, атентаторот му сигнализираше на неговиот соучесник Мио Крал дека тоа е најдоброто можно место за дејствување. Тој исто така му предпочил на Крал дека доколку не успее, тогаш извршувањето на атентатот требало да биде должност на припадникот на усташката организација со забелешка да фрли бомба во толпата народ за да може и Черноземски да си обезбеди повлекување.¹⁹

Часовникот покажувал 4 и 20 минути попладне и поворката автомобили веќе се наоѓала пред зградата на берзата во градот кога од толпата луѓе излегол еден човек. Полковникот Пиоле, кој бил еден од обезбедувањето на поворката, во тој момент се обидел да го сврти коњот за да се врати и да го заштити автомобилот во кој се наоѓал кралот Александар. Меѓутоа, атентаторот бил побрз од него и успеал да се искачи на платформата на кралскиот автомобил и да се најде непосредно пред самиот крал Александар Караѓорђевиќ. Потоа настаните се случувале со огромна брзина. Атентаторот извадил револвер и испукал два куршуми во градите на кралот, кој паднал на седиштето целиот облеан во крв. Следниот истрел го погодил во раката францускиот министер за надворешни работи, Луј Барту. Револверските истрељи го исплашиле возачот Фуасак, кој го запрел автомобилот и побегнал, додека генералот Жорж кој седел пред кралот Александар се обидел да го онеспособи атентаторот, но бил погоден со револверски истрељи, два во градите и по еден во секоја рака. Потоа врз терористот скокнал и се обидел да го собори полицаецот Гали, но и тој бил застрелан.²⁰ Во општата пукотница што настанала биле убиени и неколку луѓе од масата што се собрала да го пречека југословенскиот крал.

¹⁹ Симо Ц. Ѓирковиќ, Балкански атентати-убити преко нишана, Београд, 2004, 79.

²⁰ V. K. Volkov, op.cit., 32.

По тие драматични и брзи настани се установило дека кралот Александар Караѓорѓевиќ им подлегнал на раните. Во моментите пред да умре кралот, според кажувањето на министерот Јефтиќ, последните негови зборови биле: „Чувајте ми Југославију“, што е малку веројатно и повеќе имало пропагандно значење пред српската јавност. Атенатот врз југословенскиот крал бил погубен и за францускиот министер за надворешни работи Луј Барту. Неговата прострелна рана во подлактицата не била опасна по живот, но поради нестручното поставување на завојот на неговата рана, дошло до обилно крварење кое предизвикало губење на свест кај францускиот министер. Во своето претсмртно интервју, водачот на ВМРО, Михајлов потенцирал дека атентатот воопшто не бил насочен кон министерот Барту и дека тоа било сосема случајно и ненамерно, иако можеби, според него, Германија и Италија имале интерес од неговото отстранување од политичката сцена.²¹

Во болницата во која бил донесен со ранетиот терорист, врз Барту била извршена хируршка интервенција, но неговото ослабено срце не можело да ги издржи тие напори, така што починал без да дојде при свест.²² Атенаторот бил пренесен во болницата во тешка состојба и околу 8 часот навечер, без да се освести, подлегнал на повредите.²³

При прегледот на личните работи на атентаторот, полицијата во неговите алишта пронашла чехословачки пасош на име Петер Келеман, како и револвери од марката „Маузер“ и „Валтер“ и бомба. Според некои сознанија оружјето со кое Черноземски го извршил атентатот било револвер марка „Маузер-Вестингер“ – модел од август 1932 година, 7,63 мм со сериски број 7391.²⁴ Српските весници во деталниот опис на оружјето истакнале дека револверот бил долг околу 40 см и тежок околу 1360 грама, со шаржер од десет куршуми.²⁵ Некои сознанија кои се повикувале на кругови блиски до владата на Југославија, тврделе дека револверот со кој Черноземски го извршил атентатот бил од марката „Парабелум“.²⁶ При проверката на неговата десна рака била пронајдена тетоважа со иницијалите на ВМРО, череп, вкрстени коски и паролата „Слобода или смрт“. Атенаторот бил погребан на 12 октомври на гробиштата во Марсеј и неговиот

²¹ В. Андоновски, Сто години... *op.cit.*, 265.

²² V. K. Volkov, Ubistvo kralja Aleksandra... *op.cit.*, 33.

²³ *Ibidem*, 34.

²⁴ С. Ѓирковиќ, Балкански атентати... *op.cit.*, 68.

²⁵ *Ibidem*, 69.

²⁶ Milan Stojadinović, Ni rat, ni pakt, Jugoslavija izmedzu dva rata, Buenos Aires, 1963, 282.

гроб не бил одбележан.²⁷ Погребот бил извршен на гробиштата „Св Петар“ во запечатен ковчег поради законската можност за извршување на обдукција.²⁸ При обдукцијата на телото на атентаторот има веројатност дека бил пронајден куршум за кој се сметало дека веројатно бил истрелан од неговиот соучесник од усташката организација, Мијо Крал. Тоа било договорено пред извршувањето на атентатот за да не проговори нешто во врска со неговото планирање во случај да биде фатен од страна на француските власти. Смртта кај атентаторот настанала од тој куршум, без да може да ја голтне отровната ампула која ја имал во неговата уста и која исто така ја чувал за да не биде жив фатен по атентатот.²⁹ И околу овие факти работите не се докрај разјаснети.

Атентаторот на југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ бил Владо Георгиев – Черноземски, кои во круговите на ВМРО, од каде што потекнувал, бил познат под името Владо Шоферот. Всушност, вистинското име на терористот не било ни горенаведеното, туку Величко Димитров-Керин. Идентитетот на атентаторот бил потврден и од бугарската влада. По ексхумацијата на неговото тело, отпечатоци од неговите прсти биле испратени во Бугарија при што на 16 октомври од директорот на полицијата Владимир Начев било објавено дека атентаторот се викал Величко Димитров – Керин познат и под псевдонимот Владо Черноземски, со прекар „Шоферот“.³⁰

Владо Черноземски бил назначен од страна на раководството на ВМРО да ја изврши оваа тешка задача поради големиот број на атентати што пред тоа ги имал успешно извршено и неговата умешност во ракувањето со оружје. Черноземски ја напуштил Бугарија во летото 1932 година, по наредба на ВМРО и местото на неговиот престој не било познато. По налепницата што била пронајдена на неговиот багаж со потекло од унгарскиот град Печуј, се сметало дека тој престојувал на територијата на Унгарија, но во кој дел, не можело со точност да се утврди. Според информациите што доаѓале од кругови блиски до ВМРО, Владо Черноземски извесно време престојувал во усташкиот логор за обука на терористи во местото Јанка Пуста, каде бил инструктор по стрелање.³¹

²⁷ М. Стаменов, *op.cit.*, 25.

²⁸ Георги Марков, Камбаните бият сами-насилие и политика в Българија 1919-1947, София, 1994, 114.

²⁹ П. Япов, Из дневниците на митрополит Андрей Велички... *op.cit.*, 32.

³⁰ К. Благоев, *op.cit.*, 155.

³¹ V. K. Volkov, *op.cit.*, 76.

Поврзаноста на усташката организација со ВМРО ја потврдил и нејзиниот водач Анте Павелиќ, којшто истакнал дека биле отворени кампови за обука на терористи во Унгарија, во Јанка Пуста, каде како инструктор дошол Владо Черноземски. Павелиќ посочил дека такви кампови било планирано да се отворат и на територијата на Англија, бидејќи терористичките акции не биле насочени само кон Југославија и Франција.³² Според некои податоци од југословенските безбедносни служби што изгледаат малку веројатни, ВМРО во плановите за атентат врз Караѓорѓевиќ ја имала и подршката и од извесниот Петар Данов кој бил основач на мистична религијска секта во Бугарија, во чиешто редови бил и еден од влијателните советници на царот Борис, архитектот Севов.³³ Поради врските со бугарскиот двор, Данов бил во можност да им дава еден вид на азил на комунистите и полицијата не била во можност да интервенира поради тоа. Непосредно пред атентатот, под негова заштита се нашол и Владо Черноземски за кој, овие податоци, потенцираат дека пред да се вклучи во ВМРО бил член на БКП, што и останал до неговиот трагичен крај.³⁴ Во овие тврдења се одело до таму што одговорноста за атентатот врз југословенскиот крал се префрлала не само во поврзаноста на Италија со Иван Михајлов, туку и помошта што советската безбедносна служба НКВД и ја давала на ВМРО.³⁵

Веднаш по атентатот врз југословенскиот крал, истрагата на полицијата била насочена кон откривање на сите усташки терористички организации на териториите на поголем број европски држави, додека вниманието кон испитување на учеството на ВМРО во атентатот, било многу мало или воопшто никакво. Непосредните соработници на терористот на ВМРО во извршувањето на атентатот биле членовите на усташката организација Мијо Крал, Иван Рајиќ и Звонимир Поспишил, додека непосреден раководител на акцијата бил еден од првенците на оваа хрватска организација, Еуген Кватерник.

Организаторите на атентатот веројатно намерно не испланирале сигурно повлекување на атентаторите за да со нивното елиминирање се отстранат опасностите за откривање на нарачателите на тој чин. Во критичните моменти за дејствување на двајцата атентатори, како доаѓало времето за непосредната акција, така Мијо Крал

³² П. Јпов, *op.cit.*, 54.

³³ Јован Качаки, *Краљеубиство у Марсељу-Завера, дезинформације, мистификације 1934-9 октобар 2004*, Београд, 2004, 73.

³⁴ *Ibidem*, 73.

³⁵ *Ibid.*, 74.

станувал се понервозен и колеблив во врска со успешниот исход на атентатот. На предлогот да се повлечат од намерата за атентат врз кралот, ладнокрвниот Владо Георгиев му одговорил на хрватскиот усташ дека и него ќе го убие доколку не го следи, што подоцна на судењето било потврдено и од самиот Крал. Во моментот кога вниманието на Черноземски било насочено кон автомобилот на кралот Александар, неговиот придружник Крал ја искористил толпата народ и побегнал од местото на настанот. Со тоа и дефакто било потврдено дека усташките активисти, директно не учествувале во непосредната физичка ликвидација на југословенскиот крал.

Во однос на полициската истрага што се водела за атентатот врз кралот Александар Караѓорѓевиќ, експертите забележале и дека во официјалните документи постоеле многу недоречености кој во голем дел го отстранувале сомнежот за директното учество на ВМРО. Така, иако француската полиција располагала со сознанија и докази дека потеклото на бомбите најдени кај Владо Черноземски било од една италијанска фабрика во Милано и дека револверите најдени кај атентаторот биле купени со посредство на италијанска фирма од Германија во 1932 година, за тоа не се зборувало во судската постапка. На тој начин се избегнувало прашањето за евентуалната замешаност и на Италија во атентатот. Но, поголемиот број на сознанија оделе во правец на тоа дека во извршувањето на атентатот усташката организација се поврзала со „фашистичката ВМРО на Иван Михајлов во Бугарија“.³⁶

Околу атентатот врз кралот Александар Караѓорѓевиќ се повеќе се потенцирала и вклученоста на Германија и Хитлер при што не се одбегнувало да се истакне дека „помош била обезбедена од два пониски италијански слоеви и ВМРО“.³⁷ Во однос на директниот егзекутор на југословенскиот владетел воопшто не постоело сомневање дека тоа бил блискиот соработник на Михајлов, „македонскиот шофер“ Владо Черноземски.³⁸ Европската јавност со сигурност била уверена дека „револверистот на ВМРО Владо Черноземски го уби кралот Александар во Марсеј на 9 октомври 1934 година“.³⁹ Но, според ваквите мислења, убиството на кралот Александар Караѓорѓе-

³⁶ Sam Vaknin, *Terrorists and Freedom Fighters*, 2nd edition, editing and design Lidija Rangelovska, Skopje, 2004, 77.

³⁷ Ibidem, 77.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia-origins, history, politics*, Ithaca, London, 326; Петър Ягов, Из дневниците на митрополит Андрей Велички-Никола Гешев којто не беше само полицај, Софија, 2002, 128-131.

виќ кое било круна на дејствувањето на оваа организација, значело и крај на постоењето на ВМРО.⁴⁰

Интересен е фактот што полициската истрага во голема мерка, можеби и намерно, го запоставила прашањето за учеството на ВМРО во подготовките и извршувањето на атентатот. Нејзината улога во тоа од страна на истражните органи била маргинализирана, што било сосема погрешно, поради фактот што оваа организација го дала непосредниот извршител на атентатот, а во годините пред тоа имала огромен удел во обуката на припадници на усташката организација за терористичко дејствување. Конечно, останал тајна и идентитетот на таинствениот брачен пар Вудрачек, наредбодавците и главните раководители со акцијата. Најчестите претпоставки за нивниот идентитет, посебно на Петар Вудрачек, биле дека зад него се криел водачот на усташкото движење Анте Павелиќ, но не е исклучена можноста дека оваа личност би можел да биде и Иван Михајлов, водачот на распуштената ВМРО и дека неговото присуство во Истамбул за време на атентатот било само алиби за да се одврати вниманието од неговото евентуално учество во овие настани. Во корист на оваа претпоставка оди и неверојатната точност со која Михајлов му го навестил атентатот на бугарскиот митрополит Андреј Велички, што упатува на тоа дека бил многу добро запознаен со плановите за неговото извршување. Во правец на директното учество на ВМРО во атентатот врз југословенскиот крал оделе и тајните српски елаборати што ја анализирале активноста на оваа организација. Според една таква српска анализа за историјатот на ВМРО, главната причина за ликвидацијата на Александар Караѓорѓевиќ бил фактот што тој учествувал во создавањето на Балканскиот пакт од 1934 година. Обидот за привлекување на Бугарија во рамките на Пактот, според ова тврдење, претставувал иницијална каписла, ВМРО и нејзините усташки сојузници да го испланираат и остварат атентатот во Марсеј, меѓу другото и поради стравот на Михајлов од евентуално подобрување на односите меѓу владите во Белград и Софија.⁴¹

По разгледувањето на сите показатели, доказите оделе во правец на тоа дека убиството на југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ било внимателно подготвено и испланирано од страна на раководството на фашистичка Германија. Тајната операција била наречена „Тевтонски меч“. Мозокот на операцијата биле самите пр-

⁴⁰ Ibidem, 326.

⁴¹ Архив Србије и Црне Горе, фонд 14, кут. 29, Постанак, развитак и организација Унутрашње Македонске Револуционарне Организације В.М.Р.О., 262.

венци на Третиот Рајх, Хитлер, Химлер и Херман Геринг, додека за директен раководител на операцијата бил назначен генералот Ханс Шпајдел, за што сведочеле писмата испратени до него од страна на Геринг и од шефот на германската тајна служба. И покрај вмешаноста во атентатот, Шпајдел и по пропаѓањето на нацистичка Германија ја продолжил својата генералска кариера, но тогаш како генерал на новоформираната воено-политичка организација-НАТО. За контактите на усташката организација и ВМРО со фашистичка Германија во периодот пред атентатот врз југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ посведочил и водачот на хрватските усташа Анте Павелиќ, кој не криел дека имал средба со Хајнрих Химлер, еден од клучните фигури во тогашна фашистичка Германија, кога веројатно биле утврдени плановите за претстојниот атентат.⁴² Контактите на Михајлов со Германија биле негирани од страна на поранешниот водач на ВМРО и покрај тоа што во писмото на Шпајдел до Геринг испратено на 3 октомври 1934 година се истакнувало дека германскиот офицер заедно со Ванчо Михајлов, ги разгледале сите околности и решиле атентатот да се изврши во градот Марсеј.⁴³ По атентатот Михајлов само ги потврдил ваквите тези со неговата поддршка на убиството за кое нагласил дека претставува удар за режимот на Кимон Георгиев кој во лицето на југословенскиот крал имал голема политичка и морална поткрепа.⁴⁴ Михајлов во повеќе наврати се обидува да се ограда од неговите контакти со владите на фашистичките држави околу плановите за атентатот при што негирал дека Германија била вмешана, а ги отфрлувал и обвиненијата дека имал средби со Мусолини, иако признал дека „Италија се послужила со македонските националисти како инструмент“.⁴⁵ Поранешниот водач на ВМРО, сепак ја презел одговорноста на неговата организација за убиството на југословенскиот крал.⁴⁶ Во сите овие настани неоспорна била улогата и учеството на ВМРО. Колку и да не била насочувана истрагата во правец на откривањето на вмешаноста на оваа македонска организација во подготовката на атентатот, фактите зборуваат поинаку. Не само што директниот егзекутор потекнувал од нејзините редови, туку и улогата на нејзиниот водач Иван Михај-

⁴² П. Япов, *op.cit.*, 54/55.

⁴³ Костадин Палшутски, *Македонското освободително движење 1924-1934*, София, 1998, 322.

⁴⁴ *Ibidem*, 322.

⁴⁵ Nada Kisić Kolanović, *Zagreb-Sofija-prijateljstvo po mjeri ratnog vremena 1941-1945*, Zagreb, 2003, 109.

⁴⁶ *Ibidem*, 109/110.

лов останала вешто прикриена, бидејќи вниманието на јавноста по извршениот атентат било насочено кон хрватската усташка организација, која судејќи по се одиграла епизодна улога. Атентатот врз кралот Александар Караѓорѓевиќ претставувал круна на сите убиства што организацијата ВМРО ги вршела во периодот помеѓу двете светски војни. Овој атентат претставувал пресвртница во меѓународните односи и продор на влијанието на фашистичките држави врз некои од владите на балканските земји. Вистинските нарачатели на атентатот биле Италија и Германија кои го искористиле непријателскиот однос на ВМРО кон Кралството Југославија.

(Рецензент: *проф. д-р Даринка Пејреска*)

Nikola ZHEZHOV

**IMRO AND THE ASSASSINATION OF THE
YUGOSLAVIAN KING ALEXANDER KARAGJORGJEVIC**

SUMMARY

The Foreign policy of the Kingdom of SCS (Yugoslavia) and Bulgaria was determined with the macedonian question. The different macedonian emigrant organizations in Bulgaria, specially IMRO were against the policy of better yugoslavian-bulgarian relations, because they thought that it want solve the national and state position of Macedonia. The attention of IMRO was focused on terrorist activities in the Vardar part of Macedonia under the Serbian authority, and the lider-ship of this organization was preparing for assassination of the Yugo-slavian king Alexander Karagjorgjevic.

Keywords: MACEDONIAN QUESTION, IMRO, ASSASSINATION, MACE-
DONIA.